

Koltay András

A Vajnai-ügy*

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a vörös csillag viselésének büntetethezességéről

Hivatalos hivatkozás: Vajnai v. Hungary, judgment of 8 July 2008, no. 33629/06.¹

Tárgyszavak: demokrácia • gyűlöletbeszéd • önkényuralmi jelkép • szólásszabadság • véleménynyilvánítási szabadság • vörös csillag

Értelmezett jogszabályhelyek: EJEE 10. cikk • Alkotmány 61. § • 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) 269/B. §

1. A tények
2. Pertörténet
3. A döntés jogi érvrendszere
 - 3.1 A befogadhatóság
 - 3.2 Az érdemi döntés
4. Az ítélet és a *ratio decidendi*
5. Az érvelés kritikája
6. A döntés jelentősége

1. A tények

Vajnai Attila panaszos, a Munkáspárt akkori alelnöke 2003. február 21-én egy Budapest belvárosában tartott nyilvános politikai demonstráción vett részt szónokként. A tüntetést a Jászai Mari téren, célzatosan Marx és Engels rendszerváltozás után eltávolított szobrának helyszínén tartották. A rendezvény közben zakójának hajtókáján egy 5 cm átmérőjű ötágú vörös csillagot viselt. A jelen lévő rendőr megkérte, hogy távolítsa azt el, amit a panaszos megtett.

2. Pertörténet

A fenti eseményeket követően büntetőeljárás indult Vajnai Attilával szemben önkényuralmi jelkép használata miatt. A Btk. releváns szakasza a következőképpen szól:

269/B. § (1) Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet

a) terjeszt,

b) nagy nyilvánosság előtt használ,

c) közszemlére tesz,

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Nem büntethető az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény miatt, aki azt ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el.

A Pesti Központi Kerületi Bíróság 2004. március 11-én megállapította, hogy a panaszos bűncselekményt követett el, de az

eset elhanyagolható súlyára tekintettel büntetés kiszabása nélkül egy évre próbára bocsátotta. A panaszos a Fővárosi Bírósághoz fellebbezett, amely 2004. június 24-én felfüggesztette eljárását, és az EuB-hoz fordult előzetes döntéshozatali eljárás keretében.² A magyar fellebbviteli bíróság az iránt érdeklődött, hogy a magyar büntetőjogi szabályozás összeegyeztethető-e az EU normáival, az alapvető emberi jogokat, így a szólásszabadságot és a politikai véleménynyilvánítást védő felfogásával. 2005. október 6-án az EuB közölte, hogy a szóban forgó kérdés tekintetében nem rendelkezik hatáskörrel, arra vonatkozóan közösségi szabályozás nem létezik, így az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése indokolatlan volt. Ezek után 2005. november 16-án a Fővárosi Bíróság fenntartotta az elsőfokú döntést.

A panaszos ezt követően az EJEB-hez fordult, arra hivatkozva, hogy a magyar bíróság jogerős döntése megsértette EJEE 10. cikkében foglalt szólásszabadsághoz fűződő jogát. Az EJEB Második Szekciója (amelynek tagja Sajó András, a testület magyar bírója is) 2008. június 17-én döntött a kérelem befogadásáról és érdeméről is. A döntést 2008. július 8-án hirdették ki. A testület döntése egyhangú volt, ahhoz külön- vagy párhuzamos vélemény nem társult.

* Köszönettel tartozom VARGA ZS. András találó kritikai megjegyzéseiről, amelyek nagyban hozzájárultak az e cikk előzményeül szolgáló kézirat egyenletlenségeinek kijavításához.

1 Az ítélet nyomtatásban megjelent: „Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Vajnai kontra Magyarország ügyben hozott ítélete” *Acta Humana* 2008/3. 104–117. Online hozzáférhető magyar nyelven: www.jak.ppke.hu/tanszek/polgjog/letolt/szsz1.pdf.

2 Az EuB hatáskör hiányára hivatkozva visszautasította az indítványt, lásd C-328/04. sz. Vajnai-ügyben 2005. október 6-án hozott végzés [EBHT 2005., I-8577. o.]. A kérdéshez részletesebben lásd KECSKÉS László: „A »két első« magyar előzetes határozathozatal iránti kérelem az Európai Bírósághoz” in BALOGH Ágnes – HORNYÁK Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdős Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére* (Pécs: PTE ÁJK 2005) 225–248. A magyar AB álláspontjára, valamint az EuB és az EJEB Vajnai-ügyben hozott döntéseihez lásd Ákos DOMAHIDI: „Politische Symbole und Meinungsäußerungsfreiheit. Der Weg des roten Sterns als politisches Symbol im gesamten europäischen Grundrechtsschutz” *Europarecht* 2009. 410–422.

3. A döntés jogi érvrendszere

3.1 A befogadhatóság

A kérelem befogadhatósága kérdésével kapcsolatban a magyar állam azzal érvelt az elutasítás mellett, hogy a panaszos által a jelkép használata útján megvalósult véleménynyilvánítás nem tekinthető a szólásszabadság jogszerű gyakorlásának, mert joggal való visszaélést valósít meg. Az EJEE 17. cikke értelmében ugyanis az egyezmény által védett jogok gyakorlása nem irányulhat mások jogainak vagy szabadságának „elpusztítására” vagy jelentős korlátozására. A tiltott önkényuralmi jelkép viselése viszont sérti mások emberi méltóságát, és azonosulást jelent azzal a diktatórikus rendszerrel, amely az emberi jogok súlyos megsértésére alapozta működését, így nem tekinthető megengedett véleménynyilvánításnak.

Az állam példaként hozta (ítélet 21. pontja) az EJEB és az EJBiz. több korábbi döntését is,³ amelyek kivétel nélkül azért utasították el a kérelmeket, mert a marasztaláshoz vezető véleménynyilvánítás a 17. cikk értelmében ellentétes volt az EJEE szellemével.

Az állam tisztában volt azzal, hogy a fent említett ügyek túlnyomó többségében szélsőjobboldali, újnáci vagy antiszemita kijelentésekről volt szó, mégis úgy vélte, hogy e szempontból valamennyi totalitárius ideológia (így a vörös csillag által jelképezett bolsevizmus és kommunizmus is) azonos mércével mérendő, és az ellenük való fellépés az állami jogkorlátozás legitím indoka lehet (22. pont). A kérelmező e ponttal kapcsolatban nem terjesztett elő véleményt.

Az EJEB megállapította, hogy az állam által idézett ügyek szinte kizárólag a náci, szélsőjobboldali eszmék hirdetőinek panasza után indult (21–25. pont). Ezekben az esetekben a tisztelet joggal való visszaélés miatt legtöbbször valóban nem ítélte befogadhatónak a panaszt. A bíróság a befogadhatóságról szóló döntésében kiemelte, hogy a vizsgált esetben a panaszos közvetlenül nem hirdetett olyan ideológiát, amely az önkényuralmi rendszereket támogatta volna, nem fejezte ki megvetését azok áldozatai iránt. A panaszos egy bejegyzett, jogszerűen működő párt tisztségviselője volt, aki egy bejelentett, jogszerű demonstráción vett részt. Ezek fényében a bíróság nem látta megállapíthatónak, hogy a panaszos a jelképhasználat általi véleménynyilvánításával az önkényuralmi, elnyomó rendszerek tettesteinek jogosságát vagy helyességét igazolni próbálta volna (25. pont). A fentiek értelmében az EJEB befogadta a panaszt.

3.2 Az érdemi döntés

(I) Az EJEB érdemi döntésében megállapította, hogy a vitatott ítélet érintette a kérelemben megjelölt alapvető jogot (27–29. pont). A korlátozás „a jog által előírt” volt (30–31. pont) és legitím célra – a közrend és mások jogainak megvédésére – irányult (32–34. pont). A döntés előtt utolsóként azt vizsgálta meg, hogy a korlátozás „szükséges volt-e a demokratikus társadalomban”, felfedezhető-e olyan „nyomós társadalmi érdek”, amely indokolja azt.

(II) A szólásszabadság és különösen a politikai véleménynyilvánítás alapvető fontosságú a demokratikus társadalmi berendezkedés működése szempontjából, kiemelkedő és fokozottan védendő közösségi érdek (43–47. pont, 51. pont). A vélemények pluralizmusa, a bántó, sértő véleményekkel szembeni tolerancia, a nyitott gondolkodásmód nélkül nem létezik „demokratikus társadalom”. Éppen ezért az EJEE alapján a politikai, illetve egyéb közérdekű kérdésekkel összefüggő viták és kifejezések korlátozhatósága csak nagyon szűk körben lehetséges, akkor, ha világos, nyomós és konkrét társadalmi érdek indokolja azt. Jelen esetben a vörös csillag nyilvános viselése egyértelműen politikai vélemény kifejtésének minősül.

(III) A vörös csillag többféle jelentéssel bíró jelkép (51–52. pont). Nem kizárólag a pusztító kommunista diktatúra, hanem például a nemzetközi munkásmozgalom jelképe is, több nyugat-európai baloldali párt ma is feltüntetési címerében, logójában, és Európában csak igen kevés állam tiltja nyilvános használatát (Magyarországon kívül Litvánia, Lettország és Szlovákia). Igaz ugyan, hogy a vörös csillag jele alatt tömeges emberi jogi jogsértéseket követtek el a múltban, de akkor sem lehet rá kizárólag ebbéli értelmében tekinteni. A többértelmű jelképek esetében pedig fokozott óvatossággal kell eljárni a korlátozás jogszerűségének megállapításakor.

(IV) A vörös csillag nyilvános használatának teljes tiltása parttalan, sok, egyébként védett vélemény kifejtését is korlátozza (53–54. pont). Az állam nem igazolta, hogy a vörös csillag viselése automatikusan az önkényuralmi rendszerrel való azonosulást jelentene. A jogszerű szervezet tagjaként, jogszerű demonstráción történt véleménynyilvánítás csak szűk körben korlátozható. Különbséget kell tenni a sokkoló vagy zavaró vélemények és azon megnyilvánulások között, amelyek a társadalmi toleranciára nem tarthatnak joggal igényt.

(V) A diktatórikus berendezkedés restaurálásának veszélye ma nem áll fenn, két évtized telt el a rendszerváltozás óta, és Magyarország stabil demokráciának bizonyult (49. pont).

(VI) Mindezek ellenére az érintett jelkép nyilvános használata sértheti a korábbi rezsim áldozatait, elszenvetőit, rossz érzéseket idézhet elő bennük, a szenvedések iránti tiszteletlenségnek tűnhet. De – legyen mégoly érthető az így keletkezett sérelem – mindez önmagában nem adhat okot a szólásszabadság korlátozására, ahhoz nyomósabb indok kell. Még a kommunista önkényuralmi rendszerek által hirdetett ideológia propagálása sem lenne elegendő alap a tiltásra, ha az nem jár más, konkrét jogsérelemmel (56–57. pont).

3 *Garaudy v. France*, 65831/01, ECHR 2003-IX; *J. Glimmerveen and J. Hagenbech v. The Netherlands*, nos. 8348/78 and 8406/78 (joined), Commission decision of 11 October 1979, DR 18, p. 187.; *Pierre Marais v. France*, no. 31159/96, Commission decision of 24 June 1996, DR 86, p. 184.; *Lehideux and Isorni v. France*, judgment of 23 September 1998, ECHR 1998-VII; *Norwood v. the United Kingdom*, decision of 16 November 2004, no. 23131/03, Reports 2004-VII és *Witzsch v. Germany*, Court decision of 13 December 2005, no. 7485/03.

4. Az ítélet és a *ratio decidendi*

A fentiek alapján a magyar bíróság megsértette a panaszos szólásszabadsághoz fűződő jogát (58. pont). Az EJEB ugyanakkor elutasította a nem vagyoni kártérítés iránti igényt (a panaszos 10.000 euró összeget követelt az államtól), de a panaszos által fizetett 2.000 euró jogi költség megfizetésére utasította a pervesztes felet.

Az EJEB döntése minden esetben egyedi ügyre, konkrét tényállásra vonatkozik, így általános érvényű következtetés egyes ítéletekből nehezen olvasható ki. Ha a Vajnai-ítélet tanulságát keressük, annyi talán azért óvatosan kimondható, hogy egy többjelentésű önkényuralmi jelkép használatának általános tiltása – a diktatórikus rendszer restaurálása veszélyének hiányában, egy jogszerűen működő szervezet jogszerű gyülekezése alkalmával – sérti az EJEE 10. cikkét.

5. Az érvelés kritikája

A bíróság a befogadhatóságról szóló döntésében egy félreérthető megjegyzést is tett (25. pont),⁴ amikor egy újabb szempont alapján is el kívánta választani a hivatkozott eseteket az eldöntendő üggyől, és kimondta, hogy a panaszos véleménynyilvánítása – azokkal ellentétben – „nem kapcsolódott össze rasszista propagandával”. Ez a megjegyzés valójában nem az egyetlen és nem is a legnyomósabb érve a befogadhatóságról való döntésnek, de általa logikai érvelés útján eljuthatunk arra az (EJEB korábbi gyakorlata alapján tévesnek minősíthető) következtetésre, hogy az EJEE alapján *kizárólag* azon önkényuralmi rendszerek támogatása, illetve az olyan gyűlöletbeszéd tiltott, amely *rasszista*, tehát az egyéneket faji alapon megkülönböztető ideológiával rendelkezik vagy ilyen ideológiát hirdet. Ez a következtetés azonban az EJEB gyakorlata – és a Vajnai-döntés későbbi érvelése – alapján téves volna.

A befogadhatóságról szóló döntés alapult, hogy a kérelmező nem népszerűsítette a vörös csillag által jelképezett önkényuralmi rendszert. Az érvelés e pontja később visszaköszön a jelkép többértelműsége mellett szóló fejtegetésekben (lásd az érdemi döntés érvelésének III–IV pontja), ezért kritikájára ott térünk ki.

Ad (I). Az érdemi döntéshez szükséges „technikai” feltételeknek a jogszabály és az eset tényállása vitathatatlanul eleget tett.

Ad (II). A szólásszabadság demokratikus társadalmakban betöltött szerepének elismerése, a közös európai örökség egyik legfőbb elemeként való megjelenítése szintén vitán felül áll.

Ad (III)–(IV). Ami a vörös csillag többértelműségét illeti, ez Magyarországon nem feltétlenül igaz.⁵ A több mint négy évtizedig tartó diktatúra nehezen gyógyuló sebeket okozott. A rendszer áldozatai és a magyar történelmet alaposan ismerők emlékezetében a vörös csillagról aligha a nyugat-európai baloldali mozgalmak egyenlő választójogért folytatott küzdelme jut eszükbe, sokkal inkább a vörös csillag lehullása a középületekről 1956 októberében és 1989 során. Ez a szimbolikus aktus nem a baloldali eszmék elutasítását jelentette, hanem a

gyűlölt önkényuralmi rendszer eltörlésének csillapíthatatlan vágyát testesítette meg. A vörös csillag tehát mást jelenthet Magyarországon, Litvániában, Kambodzsában és Franciaországban vagy Olaszországban.

Ad (V). A diktatúra visszatérének veszélye valóban nem áll fenn a mai Magyarországon, de demokráciánk stabilitása tekintetében azért megoszlanak a vélemények. Többé-kevésbé azonban megállapítható, hogy formális szempontból a magyar állam valóban működő demokrácia. Ettől függetlenül is felmerül a kérdés, vajon megváltoztak-e oly mértékben a döntés idejére a történelmi körülmények, amely alapján indokolt volt a panaszos pernyertessége. Tíz évvel ezelőtt, a *Rekvényi v. Hungary* ügyben⁶ az EJEB úgy vélte, hogy a speciális történelmi körülmények – például a szocialista rendszerből a demokráciába történő átmenet – *megegyezhetik* az alapjog-korlátozás indokoltságát.⁷ Önmagukban a sajátos, a fejlett demokráciákhoz képest eltérő történelmi körülmények nem igazolhatnak ilyen lépést, az csak a korlátozás szükségességét alátámasztó kiegészítő érv lehet.

Ennek fényében meg kell vizsgálnunk, a döntés óta eltelt tíz és a rendszerváltozás óta eltelt húsz év elegendő történelmi távlat-e ahhoz, hogy a jogrendszer kiiktassa magából a diktatúrákat szimbolikusan is elutasító rendelkezéseket. Az önkényuralmi jelképek használatának Btk.-beli tiltása ugyanis nem arra szolgál, hogy munkáspárti politikusokat börtönbe zárjanak, hanem hogy a jogrendszer és azon keresztül közvetve a társadalom egésze kifejezze az általuk szimbolizált diktatúrák elutasítását, és ily módon is kinyilvánítsa demokratikus elkötelezettségét.

Ad (VI). Az EJEB döntésének indokolása e ponton félreérthető. Az ítélet 49. pontjában a testület azt írja: „nincs bizonyíték arra, hogy valamely politikai mozgalom vagy párt tevékenysége folytán a kommunista diktatúra restaurálásának *valós és jelen lévő veszélye* állna fenn” (kiemelés – K. A.). Ebből arra következtethetnénk, hogy jelentős részben a diktatúra visszatérének „*valós és jelen lévő*” veszélye alapozná meg a vörös csillag teljes betiltását. Az ítélet 56. pontja pedig az mondja, hogy sértő, totalitárius „ideológia lehetséges hirdetése – legyen bármily visszataszító – önmagában nem lehet a büntetőjogi korlátozás alapja”. Ebből arra következtethetünk, hogy az önkényuralmi eszmék terjesztése az EJEB szerint megengedett, amíg az nem jár valamiféle konkrét jogsérelemmel, például a diktatúra visszatérének veszélyével vagy legalábbis mások alapvető jogainak (mondjuk testi épségének) egyértelmű sérelmével.

Ha e két megjegyzésre az EJEB az ügy érdemi döntését alapozta volna, akkor kimondhatnánk, hogy a testület eltért korábbi gyakorlatától. A gyűlöletbeszéd és az önkényuralmi, szél-

4 WELLER Mónika: „A Vajnai ítélet és lehetséges hatásai az önkényuralmi jelképek használata tilalmának szabályozására” *Acta Humana* 2008/3. 81.

5 Lásd pl. SERES László: „Vér-vörös csillag” *Hírszerző* 2008. július 21.; www.hirszerzo.hu.

6 *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, ECHR 1999-III.

7 KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban* (Budapest: Századvég 2009) 111–112.

sőséges ideológia terjesztése tekintetében ugyanis korábban nem követelt meg „valós és jelen lévő” veszélyt. A bíróság más ügyekben többször leszögezte, hogy az erőszakos fellépésre felhívó kifejezések esetében az államok általi korlátozás szélesebb körben megengedett,⁸ ugyanakkor erőszakra ösztönzés hiányában a demokratikus közvitában való részvétel lehetősége prioritást élvez, tehát az elítélés ilyen körülmények közepette egyezményesért lehet.⁹ Megjegyzendő, hogy az e döntésekhez párhuzamos véleményt fűző bírák egy még ennél is szigorúbb mérce bevezetését követelték volna meg, a szólásszabadság fokozottabb védelmét célozva, Bonello bíró pedig következetesen a *clear and present danger* mércéjének bevezetését tartotta volna célravezetőnek. Ehhez képest a Vajnai-döntés indokolásában a *real and present danger* kifejezés szerepel, amely szóhasználatában ugyan nem egészen, de tartalmilag megfeleltethető az előbbi amerikai mércének. A korábbi gyakorlat kiforrottságát és a Vajnai-döntés érvelésének fő vonalát ismerve azonban ez aligha válik az EJEB új, a jövőben alkalmazandó mércéjévé.

A másik megjegyzés értelmében a szélsőséges ideológia hirdetése önmagában még nem alapozza meg a szólásszabadság korlátozását. E felfogással is vitába lehet szállni: a fentiekben idézett – elsősorban szélsőjobboldali propagandát folytató panaszosok kérelme nyomán indult ügyeket lezáró – strasbourgi ítéletekbe foglalt tényállásokból nem olvasható ki, hogy a náci vagy fasiszta eszmék terjesztése bárki valós, kézzelfogható sérelmét okozta volna vagy növelte volna a náci rendszer visszatérének realitását. Azokból a döntésekből az olvasható ki, hogy az inkriminált eszmék terjesztése *ab ovo* demokráciaellenes, és így megtiltható. Ennek következtében ha elfogadjuk, hogy a vörös csillag Magyarországon egyet jelent a kommunista diktatúrával, akkor a vörös csillag nyilvános viselese az EJEB megsértése nélkül megtiltható.

Feltéve, hogy – ebből a szempontból legalábbis – azonosan ítéljük meg a jobboldali és a baloldali diktatúrákat, és óvakodunk a kettős mércétől. Meggyőződésünk, hogy a Btk.-beli tényállás által meghatározott szűk körben a kétféle rendszer azonosan ítélhető meg. A diktatúrák jellegének megítélése, a halálos áldozatok számának, a terror intenzitásának összehasonlítása nem a jogászok, hanem a történészek dolga. A jogalkotó ezzel a tényállással *nem azonosította* a két diktatúrát, hanem demonstratív módon elutasította mindkettőt.

A kettős mérce szükségességével kapcsolatos felvetésekről indokolt hosszabban értekezni. Például Weller Mónika szerint az alapjog-korlátozás csak akkor engedhető meg, ha valós társadalmi szükségre reagál. Érve alapján korunkban sokkal nagyobb a veszélye a szélsőjobboldali eszmék újjáéledésének, mint a baloldali diktatúra felbukkanásának. Ezért pedig a kétfajta rendszer eltérő kezelése indokolt lehet – de ez nem jelenti azok jogalkotó általi értékelését, hiszen egyébként más módokon mindkettőt egyaránt el kell utasítani.¹⁰

Kérdés persze, hogy miként azonosítjuk a „társadalmi szükségletet”. Egyik diktatúra újjáéledésének veszélyét sem látjuk, de azt gondoljuk, a büntetőjog nem mehet bele abba a zsákutcába, hogy különböző, jogi értelemben bizonytalan kritériumok alapján differenciáljon az egyes önkényuralmi rendszerek között.

Ha az EJEB érvelését nem kizárólag a vörös csillagra vonatkozóan tekintjük, és vélelmezzük, hogy bármely önkényuralmi rendszer jelképeire alkalmazható, akkor egy képzeletbeli magyar, a náci ideológiával rokonszenvező párt (amely *önmagában* a nácizmussal rokon eszmeisége miatt, mások jogainak sérelme vagy az alkotmányos rend megzavarása hiányában nem tiltható be) bejelentett gyülekezésén a szónok által viselt horogkereszt megengedett véleménynyilvánításnak minősül. A horogkereszt ugyanis szigorúan nézve a vörös csillaghoz hasonlóan többjelentésű jelkép, jelentése Indiában, az Indus menti Mohendzso Daro kultúrában (Kr. e. 2500–1500) a jó szerencse, Kínában a halhatatlanság volt, Ázsiában, Polinéziában és Amerikában napszimbólumként tekintettek rá, sőt az ókori görög kultúrában is megtalálható. Ázsiában ma is sok helyen használják, a finnek, a lettek és a lengyelek pedig hadijelvényként alkalmazták a XX. században. A finneknél bizonyos kitüntetésekben 1963-ig használatos volt a horogkereszt (megállapíthatjuk, hogy ők egy kicsit későn reagáltak). A Btk. által azonosított jelentését tehát csak a nácik által nyerte el a múlt század húszas–harmincas éveiben.

De mindez csak álságos okoskodás volna, hiszen mindannyian tudjuk, hogy ma *Európában* mit jelent a horogkereszt, mint ahogyan azt is tudjuk, hogy ma *Magyarországon* mit jelent a vörös csillag.

A kérelem befogadásához vezető döntés érvelésében (21–25. pont) az EJEB megállapította, hogy az ott idézett ügyek javarészt a náci, szélsőjobboldali eszmék hirdetőinek panaszja után indultak. Ezekben az esetekben a testület joggal való visszaélés miatt legtöbbször nem ítélte befogadhatónak a panaszt. Vajnai közvetve maga is utalt beadványában a kettős mérce, a nácizmus/fasizmus és a kommunizmus eltérő megítélésének szükségességére (35–38. pont), bár érvelésében elsősorban a vörös csillag többféle lehetséges és eltérő, a diktatúráktól független jelentésére hivatkozott.

Tekintettel arra, hogy a kommunista eszmék terjesztéséhez fűződően nem alakult ki értékelhető, általános következtetések levonását lehetővé tevő strasbourgi gyakorlat, a Vajnai-ítéletből akár arra is következtethetnénk, hogy az EJEB kettős mércét alkalmaz a jobb- és baloldali diktatúrák és eszmék büntetőjogi megítélésével kapcsolatban. Nevezetesen: a náci eszméket veszélyesebbnek és így inkább korlátozhatónak tartja, mint a kommunista ideológiát. Csakhogy a döntésből efféle általános következtetés nem vonható le, az EJEB döntése egy konkrét tényállásra vonatkozik (és mint láttuk, elvben alkalmazható lenne a horogkereszt kapcsán is), a horogkereszt-ről egyáltalán nem ejt szót, és közvetlenül nem utal a kettős mérce megengedtségére. A kommunista eszmék terjesztésének megengedtségével kapcsolatban pedig napjainkig

8 *Sener v. Turkey*, no. 26680/95, judgment of 18 July 2000.

9 Lásd pl. *E. K. v. Turkey*, judgment of 7 February 2002, no. 28496/95; *Aksoy v. Turkey*, judgment of 10 January 2001, no. 28635/95, ill. a bíróság által 1999-ben eldöntött számos idevágó, török érdekeltségű ügy. A témáról bővebben lásd KOLTAY (7. lj.) 561–563.

10 WELLER (4. lj.) 88, 94.

nem alakult ki strasbourgi ítélkezési gyakorlat, ilyenformán a Vajnai-döntés különös jelentőségre tett szert.

Persze azt is tudjuk, hogy míg a szélsőjobboldali ideológiák demonstratív elutasítása európai tendencia, addig a kommunizmus jelképeivel szemben a nemzetközi felfogás megengedőbb (azon országok esetében, amelyek nem szenvedték meg utóbbi borzalmait, ez legalábbis megmagyarázható). Nem elképzelhetetlen tehát – és a „szélsőjobboldali ügyekben” született ítéletek és döntések bíróság általi felidézése közvetve erre is utalhatna –, hogy az EJEB másként ítélné meg a horogkeresztet, mint a vörös csillagot.

A kettős mérce indokoltságának elmélete meginog az EJEB által is említett *Norwood v. the United Kingdom* döntés¹¹ ismeretében. Az ügy előzményeként a panaszos első emeleti lakásának ablakába helyeztet ki egy plakátot, amelyen a World Trade Center lángoló tornyai, az iszlámot jelképező félhold és csillag áthúzott ábrázolása, valamint a „Távozzon az iszlám! Védd meg a briteket!” felirat volt látható. Az angol bíróságok ezt követően elítélték őt fajgyűlöletre uszításért. Az EJEB elutasította a panaszt, mégpedig azért, mert a kérelmező által közzétett vélemény joggal való visszaélést valósít meg, hiszen ellentétes az EJEB által védeni kívánt értékekkel. A *Leroy v. France* ügyben¹² egy éppen ellenkező előjelű kifejezés (két nappal az USA elleni terrortámadás után egy franciaországi baszk lapban megjelent karikatúra szerint: „Mindannyian álmotunk róla... a Hamasz megtette!”) sem kapta meg a szólásszabadság védelmét; a panaszos rajzoló elítélését az EJEB is elfogadta; az ítélet indokolásának legfőbb érve ezúttal is a demokrácia védelme volt, ami a terrorizmust támogató, illetve helyeslő kifejezés korlátozását vonta maga után – a testület szerint is jogosan.¹³

Ezekben az esetekben sem állt fenn emberi jogok megsértésének közvetlen veszélye, ugyanakkor mindkettő szélsőséges, gyűlölködő kifejezésnek tekinthető – amelyek nem kaptak védelmet Strasbourgtól. Tehát korántsem csak a náci vagy fasiszta eszmék – közvetlen veszély nélküli – hirdetése lehet tiltott. Akkor vajon mi indokolná a kommunista eszmék kiemelését e körből? Nyilván semmi. Mielőtt azonban túlzó következtetéseket vonnánk el a Vajnai-ítéletből, nem árt figyelembe vennünk, hogy az EJEB egyik szekciójának eseti döntésével van dolgunk, amelynek tartalma és érvelése nem tekinthető az egész bíróság kiforrott, megcsontosodott gyakorlatának.¹⁴

Az elméleti polémia konklúziója a következőképpen foglalható össze: döntés tárgya lehet, hogy az önkényuralmi jelképek korlátozása a vélt méltóságsértésekre, a szimbolikus állami elutasítás jelentőségére és az alkotmányos értékrend védelmére alapozva megengedhető-e [lásd 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 56.], de a jognak egységesen kell fellépnie, és valamennyi – e földrajzi terület történelme ismeretében relevánsnak tekinthető – önkényuralmi rendszer jelképeire nézve azonos szabályozást kell elfogadnia.

6. A döntés jelentősége

A strasbourgi döntés egyelőre korlátozott hatását jelzi, hogy 2008. december 21-én Vajnait a rendőrség újra előállította a

vörös csillag nyilvános viselése miatt.¹⁵ Mi több, ez 2009 májusában megismétlődött,¹⁶ de vádemelésre ezekben az esetekben nem került sor. Időközben az EJEB döntését követő-

11 *Norwood v. the United Kingdom*, decision of 16 November 2004, no. 23131/03, Reports 2004-VII.

12 *Leroy v. France*, application no. 36109/03. Commission decision of 2 October 2008, DR 2004.

13 A Leroy-ügyről lásd „Case comment: freedom of expression: cartoon – 9/11 – condoning terrorism” *European Human Rights Law Review*, 2009. 100–103.

14 Érdemes megemlíteni, hogy az AB nyolc évvel a Vajnai-döntés előtt már megvizsgálta a szóban forgó Btk.-rendelet alkotmányosságát, és a 14/2000. (V. 12.) AB hat.-ban (ABH 2000, 56.) alkotmányosnak ítélte azt. A többségi érvelés elsősorban az emberi méltóság védelmét és az Alk. értékrendjét helyezte előtérbe (tehát egyfelől konkrét alapjogsérelemre, másfelől a vitatott szabály szimbólum jellegére hivatkozva őrizték meg a rendelkezést). A hat.-hoz fűzött indokolásukban a bírák leszögezték, hogy a szólásszabadság korlátozhatóságának határa ott van, ahol „a tiltott magatartás nem pusztán egy – helyesnek vagy helytelennek tartott – politikai nézetet fejez ki, hanem annál több: a demokrácia értékei mellett elkövetett közösségek méltóságát sértve veszélyezteti a köznyugalmat is” (ABH 2000, 56, 92.) Védett jogi tárgyként tehát a hat.-ban a köznyugalom mellett a *közösségek méltósága* jelent meg. Az érvelés szerint „büntetőjogi védelem alá vonható a közösségek méltóságát sértő, köznyugalmat veszélyeztető magatartás, ha ez nem kifejezetten meghatározott, azonosítható személy ellen irányul; a kitűzött cél elérése érdekében elvben nincs más és esetleg enyhébb eszköz, mint a büntetőjogi szankció” (ABH 2000, 56, 95.)

A diktatúrák jelképeinek használata az AB szerint minden esetben tömegek méltóságát sérti meg, mert nemcsak azok számára sértő, akik az adott diktatúra áldozatai voltak, hanem a demokrácia értékei mellett elkövetett minden személyt sért. Ez az a sérelem, amelyet az EJEB talán nem a kelő súllyal helyezett mérlegre. Amikor ugyanis a döntésben kiemeli, hogy a pusztá felháborodás nem elegendő alap a szólásszabadság korlátozására, elfeledkezik arról, hogy a diktatúra áldozatai és azok családja számára a jelkép megengedett használata – főképp, ha az esetleg a jog által szentesített módon történik – több egyszerű ürügynél a megsértődésre: sebeket tép fel, méltóságot sért, és a szemükben kétségbe vonja az állam, ill. a nemzetközi közösség kellő erejű elkötelezettségét a rendszerváltozás alapértékeinek, közös társadalmi minimumának tiszteletben tartása irányában.

Az AB egyébként gyökeresen eltérő következtetésekre jutott, mint az EJEB. A Vajnai-döntésben felmerült legtöbb érv az AB hat.-ban is mérlegre került. Az AB szerint a méltóságsértésen túl azért indokolt a tiltás, mert a jelképek útján kifejezett véleménynyilvánítás összeegyeztethetetlen a demokráciával (vö. az EJEB döntésének 20–26. pontjával). Lakonikus a megállapítás: „Az Alkotmány nem értéksemleges, az Alkotmánynak van értékrendje. Az alkotmányos értékekkel összeegyeztethetetlen véleménynyilvánítást az Alkotmány 61. §-a nem védi” (ABH 2000, 56, 95.). HOLLÓ András alkotmánybíró párhuzamos indokolásában még a többségi indokolásnál is nagyobb súlyt fektetett volna az alkotmányos értékek védelmére.

Az AB a speciális történelmi körülmények szerepét is figyelembe vette, amely a döntése szerint – tekintve a diktatúrák időbeli közelségére – szintén a tiltás mellett szóló érv (ABH 2000, 56, 93–94.).

Megjegyzendő, hogy KUKORELLI István alkotmánybíró különvéleményében elutasítja a többségi döntést. Felrója a testületnek, hogy nem alkalmazta a korábban a közösség elleni izgatás bűncselekménye alkotmányosságának

en indult felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság 2009. március 10-én megváltoztatta az alsóbb fokú döntéseket, és felmentette Vajnaikat.¹⁷

Mi a teendő ezt követően? Az elemzők túlnyomó része úgy látja, hogy elkerülhetetlen a Btk. módosítása.¹⁸ A választható megoldások a következők: (a) Elvben elképzelhető, hogy a bíróságok vagy az AB egyszerű jogértelmezés útján válaszolja meg a felmerült kérdést: például oly módon, hogy a szöveg érintetlenül hagyása mellett a jövőben a békés demokratikus környezetben, veszélyt nem hordozó, jogszerű gyülekezések vagy más véleménynyilvánítások esetében lehetővé teszik a jelképek viselését. (b) Egyik-másik jelképet a jogalkotó vagy az AB újabb döntése kiveszi a tényállásból. Groteszk lenne, ha ez csak a vörös csillagot érintené, de a sarló-kalapács továbbra is bennmaradna. A fenti érvelés alapján az is elfogadhatatlan lenne, ha a módosítás csak a kommunista jelképeket érintené. (c) Valamennyi jelképet bent lehet hagyni a szövegben, és az elkövetési magatartást ki lehet egészíteni, például úgy, hogy a jövőben csak azokat a – jelképek viselése által kifejeződő – véleménynyilvánításokat tiltsa, amelyek önkényuralmi rendszerek dicsőítését vagy szélsőséges eszmék hirdetését valósítják meg. (d) A teljes rendelkezést ki lehet húzni a Btk.-ból, mondván, a korlátozás indokai nem elégségesek a szólásszabadság megnyirbálásához.

A (b) és a (c) megoldásban közös, hogy alkalmazásuk megőrizné az „alkotmányos értékrend” visszatükröződését, a büntetőjog jelképes erejét, amellyel elutasítja az általunk megtapasztalt valamennyi diktatúrát, és az üldözöttek emberi méltóságának is védelmet ad. A Btk. e szabályának lényege a diktatúrák demonstratív elutasítása, és nem a tényállást megvalósítók megbüntetése.

Egy dolog bizonyos: az EU-t – mint a luxembourgi bíróság döntéséből is kiderült – ez a kérdés nem különösebben érdekli, és a jogszabály érintetlenül hagyása miatt az EJEB vagy az Európa Tanács közvetlenül nem fog szankciókat alkalmazni Magyarországgal szemben – legfeljebb az esetleges újabb elítélések adhatnának alapot erre, de ezekre a belső jogalkalmazói óvatosság miatt kevés az esély. Mégis meg kellene kímélni Vajnai Attilát még attól is, hogy félévente néhány órát az illetékes rendőrőrsön töltsön, a magyar újságolvasókat pedig attól, hogy az erről szóló hírrel találkozzanak. Természetesen ezen túl is reagálnia kell az új helyzetre a jogrendszernek, újra kell értelmeznie az AB 2000-es döntésével egyszer már lezártnak hitt problematikát. Ennek oka, hogy a döntéshozók több mint egy éve nem nyilvánultak meg e kérdésben, elsősorban az, hogy a mai közéleti és politikai klíma nem kedvez az efféle hűsbavágó, társadalmi konszenzuskényszer magában hordo-

zó ügyek bölcs és átgondolt eldöntésének. A *diszkrépancia* a gyűlöletbeszéd hatályos szabályozása és az önkényuralmi jelképekre vonatkozó rendelkezés között az EJEB döntése nélkül is nyilvánvaló volt. (A Btk. 269. §-a alapján a „gyűlöletre uszítás” büntetendő, a szimpla gyalázkodás nem; ha tehát valaki egy – például valamely önkényuralmi rendszer által is támogatott – közösséget szidalmaz, becsmérel, irányába gyűlöletét fejezi ki, nem büntethető, de egy szimbólum nyilvános viselése gyűlölködés nélkül is szankciót vonhat maga után.)

A jövőbeni módosítás így elvben arra is kiváló alkalmat ad, hogy a gyűlöletbeszéd kérdése is megnyugtató módon újrakodifikálásra kerüljön – de mai közállapotaink ezt egyelőre aligha teszik lehetővé.

Koltay András egyetemi adjunktus • Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék • koltay@jak.ppke.hu

megítélésekor [30/1992. (V. 26.) AB hat., ABH 1992, 167; 12/1999. (V. 21.) AB hat., ABH 1999, 106.] alkalmazott *clear and present danger* mércét. (Az alkotmánybíró itt téved, az emlegetett döntések *nem* ezt a mércét alkalmazták, de érdekes egybeesés, hogy az EJEB Vajnai-ítéletében említés szintjén újra felbukkan.)

KUKORELLI álláspontja szerint a tényállás nem sérti a méltóságához való jogot, megvalósulásának az nem feltétele. A méltóságsértés nem tényállásbeli elem, az érzelmek pusztá megsértése, amely egy ilyen jelkép használata által bekövetkezhet, nem elegendő alap a tiltásra. Mivel nincsen a korlátozást megfelelően alátámasztó kényszerítő érdek, a kifejtett vélemény tartalmán alapuló tiltás megsérti az értékeslegesség tesztjét. Azal sem ért egyet a különvélemény, hogy a speciális történelmi körülmények megfelelő indokul szolgálhatnak: a szabadság korlátozásával még sehol nem sikerült megfékezni a totalitárius eszmék terjedését. KUKORELLI véleménye sok vonatkozásban egybeesik az EJEB érvelésével, bár nagy különbség, hogy ő valamennyi önkényuralmi jelképpel kapcsolatban nyilvánult meg.

15 „Előállították a Munkáspárt 2006 elnökét” *Index* 2008. december 21.; www.index.hu.

16 „Ismét előállították Vajnai Attilát – vörös csillagot viselt” 2009. május 18.; www.hirado.hu.

17 Legf. Bír. Bfv. I. 1. 117/2008/6.

18 Lásd például KARSAI Dániel: „Kötelezően ajánlott? A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseinek kötelező ereje” *Élet és Irodalom* 2008. augusztus 1.; MAGYAR Gábor – MAGYAR György: „A Vajnai-ügy és Magyarország nemzetközi tekintélye” *Élet és Irodalom* 2009. március 27.